

טוקוויל ומדיניות החוץ האמריקאית: ההיבט הישראלי (א)

פול איידלברג וויל מוריסי

במונחים של אוליגרכיות תעשייתיות/עסקיות, למשל. הוא לא צפה מראש את הניסיון ליצור משטרים של אליטות באמצעות מפלגות פוליטיות המבוססות על המונים, אולם כך עשוי היה לנתח הן את הפשיזם והן את הבולשביזם (ודי להזכיר את ה"נומנקלטורה" הנהנית מזכויות יתר במשטר הקומוניסטי).

אפשר ללמוד הרבה על ישראל ועל ישראלים רבים מספרו של טוקוויל. אף שישאל אינה דמוקרטיה מבחינה מבנית או מוסדית (כפי שהוכחתי בעבר),² אין בכך כדי להפחית ברלוונטיות הפוטנציאלית של טוקוויל למדינת ישראל, מאחר שבמונח דמוקרטיה אין הוא מתכוון לצורת משל אלא לאורח חיים. כלומר, טוקוויל עוסק בראש ובראשונה במאפיינים החברתיים של הדמוקרטיה האמריקאית ואת אלה ניתן למצוא בקרב ישראלים מתבוללים רבים, אשר בדומה לאמריקאים ולרוב העמים בתרבות המערב, מוצאים עצמם בנסיבות חברתיות שביסודן הן שווות-זכויות ולא-אריסטוקרטיות והם שותפים לאתוס ולהלך הרוח של עמיתיהם המודרניים.

אמנם אין נוהגים בדרך כלל לייחס שאלות של מדיניות חוץ לטוקוויל אולם המאמץ, כפי שנראה, יניב תובנה מצוינת. הייתכן כי משהו מעמיק כדמוקרטיזציה חברתית ופוליטית לא יטביע חותם עמוק על ניהול מדיניות החוץ? הרי גם מאפיינייה החדשים של הגיאופוליטיקה בת זמננו – אמל"ח להשמדה המונית, פיגועי התאבדות כ"לוחמה א-סימטרית", הנגישות החובקת-עולם לאמצעי התקשורת החדשותיים ואתרי האינטרנט הפוליטיים – כל אלה מאששים את ליבת התובנה של טוקוויל בנוגע לאופי

הוג לייחס את מרב השאלות החשובות הנוגעות לתחומי הפוליטיקה והחברה האמריקאים לאלכסיס דה-טוקוויל, שהרי רק אטום-מוח יראה בחיבורו "Democracy in America"¹ מסמך היסטורי גרידא, איור לזמן ומקום ותו-לא. האמריקאים מזהים עצמם כאמריקאים שמתאר טוקוויל, למרות המהפכה התעשייתית, ההיי-טק והכפר הגלובאלי.

הנה כי-כן, "הגלובליזציה" עצמה מתייחסת לא רק אל הסחר החובק עולם ובמיוחד לסחר ב"תרבות" – מוזיקה, הפקות טלוויזיה, סרטים אמריקאים – אלא גם אל ההתקדמות הבלתי יציבה אך העקבית של האמונה בשוויון זכויות ובדמוקרטיה. טוקוויל חזה מבשרו את השקיעה החברתית של האריסטוקרטיה עטורת התארים – המעמד שעליו נמנה. הוא ניבא כי שקיעה זו תימשך ויהיו לה תוצאות מעמיקות בכל רחבי העולם. הוא חזה כי בני אדם ינסו להקים מחדש את האצולה בדרכים חדשות –

פרופ' פול איידלברג לימד שנים רבות באוניברסיטת בר-אילן, במחלקה הבינתחומית למדעי החברה. פ"א הוא מחברם של ספרים רבים. חבר מערכת נתיב.

פרופ' וויל מוריסי (Morrissey) מלמד מדע המדינה במכללת הילסדייל, מישיגן, ארה"ב. כמו כן משמש ו"מ בתפקיד עורך משנה של כתב העת *Interpretation: A Journal of Political Philosophy*. נוסף על ספריו על שרל דה גול ואנדרה מלרו, חיבר יחד עם פול איידלברג את הספר "Left" or "Right": *Litterateurs Confront Nihilism*, מחקר בסוגיית השפעות הרלטיביזם המוסרי על האקדמיה האמריקנית.

¹ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, Bradley, Phillips (ed.), Henry Reeve (trans.), revised by Francis Bowen, Volumes I and II, New York, Vintage Books, 1945.

² Paul Eidelberg, *Jewish Statesmanship: Lest Israel Fall* (Ariel Center for Policy Research, 2000; New York: University Press of America, 2002), ch.5.

אלקסיס דה טוקוויל

הדמוקרטי של העולם המודרני. במובן זה, האנטי-אמריקניות הנפוצה נוגעת לכולנו שהרי עתה "כולנו אמריקאים".

טוקוויל רואה בשוויון או ב"שוויון בתנאים" את "העובדה היסודית" בתיאורה של אמריקה הדמוקרטית, רוצה לומר כי אין הבדלי מעמד קשוחים; איש אינו כבול על ידי חוק או מנהג למעמד שבו נולד וכולם רשאים לפס בסולם החברתי או הכלכלי. אמריקה היא ארץ ההזדמנויות. זה הדבר המעניק לשוויון את כוחו, את "קסמיו המורגשים על כל צעד ושעל ונמצאים בהישג ידם של הכל; לבבות אצילים אינם אטומים כלפיהם." (II, 101). עוצמתו של השוויון חודרת ומשפיעה על המנטליות של האמריקאים, משכילים וחסרי-השכלה גם יחד. טוקוויל סבור כי הדמוקרטיה היא בלתי מנוצחת לא בשל גזירת ההיסטוריה אלא מאחר שהיא קוסמת לטבע האנושי שכן היא עולה עמו בקנה אחד.

עם זאת, קסם זה הוא חרב פיפיות מסוכנת. במידה שמשמעות השוויון היא המשמעות שאליה מתכוונת הצהרת העצמאות של אמריקה, דהיינו שכל בני האדם נולדו שווים במובן שלכל אחד מהם העניק הבורא זכויות בלתי-מעוררות מסוימות, או אז עשוי שוויון חברתי ופוליטי מוגבר להבטיח טוב יותר את אותן זכויות שוות. מאידך גיסא, אם אנשים חכמים ואכזרים בעלי מזג ערץ יצליחו להסית את השוויון החברתי נגד החרות הפוליטית ולפיכך נגד זכויות-אדם שוות שהן התגלמות השוויוניות בימינו – אם יצליחו להנחיל הסתה זאת להמונים – התוצאה תהיה מעשי זוועה בהיקף העולה על חלומותיהם של העריצים הקדמונים. מי הוא נירון לעומת סטאלין, היטלר או מאו? באותה רוח ניתן לומר כי ישראל יכולה הייתה לקום רק כתגובה לשואת יהודי אירופה.

■ תוצאות מוסריות ואינטלקטואליות של שוויון זכויות

בשוויון הזכויות הדמוקרטי כרוכים שני מאפיינים עיקריים – האחד מוסרי והשני אינטלקטואלי. מבחינה מוסרית, שוויון הזכויות משחרר את היחיד מהזדהות עם אינטרסים של מעמד – שהרי השתייכות מעמדית איבדה את אופייה המחייב – ובהיות היחיד תלוי אך ורק בעצמו הוא מתקיים בזכות האינטרס העצמי שלו. בו בזמן, עצמאותו היא שהופכת אותו למעשה לחסר-אונים. לפיכך הוא חייב לחבור לאחרים, למתן את אנוכיותו וללמוד את מציאות התן-וקח של החיים הדמוקרטיים, אם ברצונו לקדם את האינטרסים שלו בתבונה.

כך מטפחת הדמוקרטיה את מה שטוקוויל מכנה "אינטרס עצמי מובן כיאות", תכונה של בינוניות או "מוצעות" אשר, בדומה לקסמי השוויון, "נמצאת בהישג ידם של כל המעמדות" (II, 131). להבדיל ממידה טובה שאדם חותר להשגתה בזכות עצמה ובאופן ספונטני, האינטרס העצמי המובן כיאות (או "האינטרס העצמי הנאור") מבוסס על מחשבה כי האדם משרת את האינטרס

הגשמי העצמי שלו על ידי קיום מידות טובות וצנועות כגון איפוק, הגינות וסדירות. החתירה לאינטרס-עצמי מסוג זה משרתת את הקהילה – ולו בעקיפין. הקהילה רושמת זאת לפנייה: "סע בזהירות; החיים שאתה מציל עשויים להיות חיידך". הנה כי-כן, שמירה-עצמית מלווה בנוחות היא לב-ליבה של מדיניות החוץ האמריקאית.

מבחינה אינטלקטואלית, הדמוקרטיה מטפחת את מה שטוקוויל מכנה "השיטה הפילוסופית" הספקנית של דקארט, המניעה את הפרט

להתחמק משעבוד לשיטה ולהרגל, מכללי ההתנהגות המשפחתית, מן הדעות המעמדיות ובמידה מסוימת גם מדעות-קדומות לאומיות; לקבל את המסורת רק כאמצעי של מידע ואת העובדות הקיימות רק כלקח שיש להפיק בשעה שעושים משהו אחר וטוב יותר; לחפש את סיבת הדברים אך ורק באדם עצמו; לשעות לתוצאות ללא שיעבוד לאמצעים... (II, 3).³

מתוך מאפיינים אלה – וראוי לציין כיצד הם מתארים את הפרגמטיות בת-זמננו – מצביע טוקוויל על מאפיין אחד "הכולל כמעט את כל השאר", כלומר, "כי ברוב פעולות השכל [טוקוויל מוציא מן הכלל את הדת] כל אמריקאי נעזר רק במאמץ האישי של הבנתו" (II, 3-4). "חשוב בעצמך" הוא אכן ציווי אמריקאי. הוא תואם וחינוי למוסריות של אינטרס-עצמי מרוסן, לחתירה שמטפחת הדמוקרטיה "המתבלת את חוכמת המעשה...את מדע ההתרחשויות הזעירות של החיים הקרוי תבונה" (II, 243). גם זה נמצא בהישג ידם של הכל, מכל המעמדות.

למוסריות זו יש תוצאות סותרות במקצת. טוקוויל צופה כי אינטרס-עצמי נאור יכול להפוך ל"חומרנות מוסרית", לסיפוקן של השאיפות הזעירות אם לא של תאוות קיצוניות. חומרנות מוסרית "לא תשחית אלא תתיש את הנפש ותרופף בשקט את קפיצי הפעילות שלה" (II, 141). טוקוויל מבין כי האנוכיות המרוסנת דרה בכפיפה אחת עם חמלה, מכיוון שהשוויוניות גורמת להרחבת רגישותו של

³ השווה Shimon Peres: "There is nothing to learn from history" cited in Roger A. Gerber and Rael Jean Isaac (eds.), *What Shimon Says*, New York: Americans for a Safe Israel, n.d., p. 4

ריגן דחה את עקרון השוויונות המוסרית והציג את עוינות הגלויה כלפי ברית המועצות שאותה כינה: "אימפריית הרשע". בעשותו כן הוא ביזה את המשטר שזכה קודם לכן לכבוד ואותת על כוונתו להעביר את ברית המועצות אל פח האשפה של ההיסטוריה. הוא עשה כל שביכולתו על מנת להביא לפשיטת רגל של הכלכלה הקומוניסטית בכך שהביא להגדלת ההוצאה האמריקאית על הגנה מחד גיסא וסייע לכוחות המוג'אהדין במלחמתם בסובייטים באפגניסטן מאידך גיסא. מדיניות החוץ של ריגן סתנה מן הגישה של תמונת-מראה שאפיינה את ממשל קרט. ומדיניות זו, שלא כמו מדיניותו של קרט, אכן הצליחה.

גישה זו כלפי ברית המועצות לא החלה בנשיא קרט ולא הסתיימה בנשיא ריגן. ניתן ליחס את מקורה לספר רב השפעה, *The Absolute Weapon*⁶ שראה אור ב-1946 בחסות מכוון ייל ליחסים בינלאומיים. הספר, שנכתב על ידי אנשי אקדמיה מומחים לתיאוריה אסטרטגית, טוען כי נשק גרעיני הוא בעל אופי "מוחלט" בכך שלא ניתן להתגונן נגד עוצמתו ההרסנית. במלחמה גרעינית אין מנצח ואין ניצולים. לפיכך המלחמה חדלה להיות מדיניות "רציונלית". יתרה מזאת, בעידן של נשק אולטימטיבי, אין עוד משמעות לעליונות צבאית. כל הדרוש הוא טילים די הצורך לאיים על תוקפן פוטנציאלי בפעולת גומל שלא יוכל לעמוד בה.⁷

כך נולדה הדוקטרינה האמריקאית של הרתעה הדדית – למעשה הרתעה מינימאלית – המכונה Mutual Assured Destruction כלומר, השמדה הדדית מובטחת. יצוין כי דוקטרינה זו נרקחה ללא התייחסות לאופייה של ברית המועצות, שהיתה אז תחת שלטונו של סטאלין. ההנחה הייתה כי הסובייטים יחשבו וירגישו כמו הדמוקרטים האמריקאים ביחס למלחמה גרעינית. כך ניסח זאת אחד התורמים ליצירת הדוקטרינה: "אנו והרוסים גם יחד איננו יכולים לצפות כי נרגיש ביטחון סביר אלא אם נהיה בטוחים כי התקפה אטומית על צד אחד תביא להתקפה הרסנית על הצד השני" (שם, עמ' 35).

מסקנות המחקר של ייל היו בסופו של דבר למדיניות הרשמית של אמריקה. ב-1965, כאשר היו לארצות הברית פי ארבעה יותר משגרי טילים בליסטיים בין-גבשתיים מאשר לברית המועצות, היא החליטה להפסיק את ייצורם ולהניח לסובייטים להשיג שוויון על מנת לעודד אותם לפתוח בשיחות על הגבלת הנשק האסטרטגי. הסובייטים השיגו שוויון ב-1969, השיחות החלו ואחרי שלוש שנים נחתם הסכם SALT (Strategic Arms Limitation Talks) הראשון. עד אז כבר היו לסובייטים 1,618 טילים בליסטיים בין-גבשתיים לעומת 1,054 שהיו לארה"ב. הנרי קסינג'ר, האדריכל הראשי של SALT I, רק תרגם למדיניות את המנטליות של תמונת-המראה (נטולת-אידיאולוגיה) של מתברי הספר. כפי שאמר במסיבת עיתונאים: "מהי, בשם אלוהים, עליונות אסטרטגית? מה עושים בה?" או כפי שהסביר בהיותו עדיין איש אקדמיה: "האופן המסורתי של ניתוח צבאי הרואה במלחמה המשך המדיניות באמצעים מתאימים משלו, איננו ניתן עוד ליישום."⁸ על קלאוויץ אולי אבד הכלח אולם לא על ברית המועצות, כפי שנכתב בגיליון נובמבר של הכוחות המזוינים הקומוניסטים, כתב העת הצבאי החשוב ביותר של ברה"מ:

האדם לכל האנשים אשר, בחסדי הדמוקרטיה, "חושבים ומרגישים כמעט באותו אופן" (II, 175). נטיות אלה כלפי חומרות נוכחית-אך-מרוסנת וחמלה מתקיימות בהתמדה באמריקה בימינו.

מבחינה אינטלקטואלית, שכל-ישר חובר אל שוויונות מוסרית כדי ליצור שטחיות. בענייני היום-יום, די בשכל-ישר; אנו לומדים ברצון להיות "צרכנים" פיקחים. מאחר שרוב האנשים שאנו פוגשים דומים לנו, הרי שבהתייחסותנו אליהם אנו סומכים בדרך כלל על מחשבותינו ורגשותינו כמנחים אמינים. בהעתקה אל תחום מדיניות החוץ, שכל-ישר עטוף בשוויונות מוסרית הופך למה שידוע כ"תמונת-מראה". התוצאות הנלוות לכך עלולות להיות הרות-אסון.

כך למשל, עבור גיימי קרט, עושה-השלום הייצוגי של אמריקה מזה כעשרים שנה, הפתרון לכל הסכסוכים הבינלאומיים הוא רצון טוב והבנה הדדית. מר קרט הגיע לבית הלבן ב-1977 כשהוא חוזר על הפזמון השגור השולל אנטי-קומוניזם וטוען כי "המלחמה הקרה" הסתיימה – טענה שאכן התגשמה שנים אחרי כן, באמצעים שאינם קשורים כלל ועיקר לממשל קרט. בהרעיון שוויונות מוסרית, הוא הטיף לציבור האמריקאי – שברובו לא חיבב את הסובייטים ולא האמין להם – כי "בכל אדם יש משהו יפה, טהור ואצילי". וכי "האתגר הגדול שאנו האמריקאים מתעמתים עמו הוא להפגין כלפי ברית המועצות כי רצוננו הטוב מידתו כמידת עוצמתנו, עד אשר, למרות כל המכשולים, יוכלו שני עמינו להנחיל גישות חדשות ולבנות אמון חדש."⁴ ההתבטאות הראשונה עלולה להוביל אל המסקנה המרגיעה כי הסובייטים הם אנשים הגונים בסתר לבם, בדומה לאמריקאים באופן כללי; ההתבטאות השניה עלולה להוביל למסקנה של גינוי-עצמי הגורסת כי לסובייטים יש סיבה שלא לבטוח באמריקאים כפי שלאמריקאים יש סיבה שלא לבטוח בסובייטים.

יישור ההדורים הדמוקרטי בין משטר אימפריאליסטי בעל שאיפות חובקות-עולם, המבוסס על עליונות הכוח והמרמה, לבין משטר הנוטה לפציפזם ולו רק מכיוון שהוא מבוסס על עליונות ההסכמה ולא על כיבוש, מקל על האחרון – בעיקר בהיותו נתון לחומרות מוסרית – לחתור למדיניות של פירוק-נשק חד-צדדי מדורג. זו היתה מדיניותו של ממשל קרט.⁵ (בישראל נושאת מדיניות זו את השם המטעה "התנתקות חד-צדדית", אשר תומכיה השמאלנים – ודי אם נזכיר רק את שמעון פרס ויוסי ביילין – מתרועעים עם טרוריסטים ערבים בהתאם לרוח השוויונות המוסרית). קרט קיווה כי מחוות כאלה של רצון טוב מצד האמריקאים (המשפעות מגורמים כלכליים) ימריצו את הסובייטים לגמול במחוות דומות. הם לא עשו זאת. המידה הבורגנית הטובה של אינטרס-עצמי המובן כראוי, היתה זרה למנטליות הקומוניסטית (בדיוק כפי שהמחוות ההומניטריות של ישראל כלפי הפלשתינים זרות למנטליות הערבית – אדרבא, הן מעוררות בהם בוז).

בינתים, נזכיר כי ברית המועצות, עם פחות ממחצית התל"ג של אמריקה אולם תוססת בחומרות מסוג שונה, המשיכה להוציא יותר מארה"ב על נשק אסטרטגי וקונבנציונלי, עד תקופת הממשל של רונלד ריגן. הנשיא

⁴ Jimmy Carter, *Why Not the Best?* New York: Bantam Books, 1976, p.147. Compare Chamberlain: "Human nature, which is the same the world over, must reject the nightmare of [war] with all its might." Cited in William R. Rock, *British Appeasement in the 1930s* London: Edward Arnold Ltd., 1977, p. 28

⁵ יש לזכור כי מר קרט ביטל את ייצורו של המפציץ B-1, גנו את המערכת הניידת של טילים בליסטיים בין-יב-טיים MX ואת פצצת הנויטרון ודחה את ייצורן של מערכות נשק אחרות.

⁶ Brodie, Bernard, *The Absolute Weapon*, Freeport, NY: Books for Libraries Press, 1946

⁷ האקדמאים של ייל לא צפו מראש כי מדינת ג'יהאד החמושה בנשק אולטימטיבי עלולה להשתמש בו, למשל נגד ישראל, זאת, אף במחיר של השמדה-עצמית.

⁸ Cited in Richard Pipes, "Why the Soviet Union Thinks It Could Fight and Win a Nuclear War", *Commentary*, 64:1, July 1977 קסינג'ר אחר גללות את חשיבותה של עליונות אסטרטגית, ראה מאמרו ב-*The Washington Quarterly*, 2:3, סתיו 1979, עמ' 7-5. אף על פי כן, גם לאחר הפלישה הסובייטית לאפגניסטן, קסינג'ר יכול היה עדיין לחתור להמשך המיתוס של "דטאנט" שבשמו המשיך לפרק את ארצות הברית מנשקה עד לתחילתו של ממשל ריגן.

רבין, פרס ונתניהו לוחצים את ידו של ערפאת. המוסר היחסי מקבל ממד גרוטסקי במקרה הישראלי כאשר רוח"מ של מדינת היהודים לוחץ את ידו של ראש כנופיית טרור, הנשבע גלויית ובמוצהר להשמיד את עמו ומדינתו של אותו רוח"מ.

המלומד אשר השפעתו על החשיבה האקדמית ועל הגישות הרשמיות כלפי ברית המועצות – אין דומה לה. קינן שמסוגל היה לומר כי ההתבטאויות אודות הברוטאליות והתוקפנות הקומוניסטית "מייחסות למנהיגים הסובייטים חוסר אנושיות מוחלט שמעצם טבעו אינו מתקבל על הדעת..."¹⁰ (האם לא היה אומר זאת גם על סדאם חוסייני?)

בניגוד להכרזתו המפורסמת (אף כי מיושנת בימינו) של פטריק הנרי: "הבו לי חירות או מוות", השווינות המוסרית של קינן דוחקת בו לומר, Rather red than dead.¹¹ טוקוויל שופך אור על המנטליות הדמוקרטית אך המתרפסת של קינן: "אני סבור שקהילות דמוקרטיות ניחנו באהבה טבעית לחירות; אם תלוי הדבר בהן, הן תחתורנה אליה ותוקרנה אותה ותצטערנה על כל מקרה של שלילת חירות. אולם באשר לשוויון – תשוקתן נלהבת, אינה יודעת שבעה, בלתי מנוצחת; הן קוראות לשוויון בתנאי חירות ואם את זאת אין ביכולתן להשיג, הן קוראות לשוויון בתנאי עבדות" (II, 102).

מן הרישא מתברר כי השפעת השווינות על תבונתם ורגשותיהם של האמריקאים חלה על "הריאליסטים" ועל "הדוגלים במוסר" כאחד. היעדר הירארכיה בחברה האמריקאית משווה או מפשטת את חשיבתם של האינטלקטואלים ופשוטי העם גם יחד. מובן מאליו כי ניסוחה של מדיניות חוץ קל יותר אם האנשים "בצד השני" חושבים וחשים כמונו. לאמיתו של דבר, ככל שהאמריקאי מן השורה מתעניין בנושאים של מדיניות חוץ, הוא מוכשר יותר מאשר אינטלקטואלים רבים להטיל ספקות ב"זרים" ולגלות פחות נכונות לקצץ בתקציב ההגנה.¹² שכלו הישר, על אף שטחיותו, עלול ליחס למנהיגים קומוניסטים (וגם אסלאמיים) את חוסר האנושיות המוכחש על ידי קינן, את האיבה שאין לרצותה שהוסתרה באדיקות על ידי קרטור ואת היעד הקומוניסטי להגמוניה עולמית ממנה התעלם קיסינג'ר.

■ במדיניות חוץ אין די בשכל ישר

אף על פי כן, בתחומי מדיניות החוץ אין די בשכל ישר, בעיקר כשהוא הופך להיות שטחי יותר בשל היבט אחר של דמוקרטיה שנחשף על ידי טוקוויל.

הנחת היסוד של המרקסיזם-לניניזם אודות מלחמה כהמשך המדיניות באמצעים צבאיים עודנה נכונה באווירה של שינויים יסודיים בנושאים צבאיים. הניסיון של אידיאולוגים בורגנים מסוימים להוכיח כי נשק הטילים הגרעיניים יוביל למלחמה מחוץ למסגרת המדיניות וכי מלחמה גרעינית חדלה להיות מכשיר בשירות המדיניות ואינה המשך המדיניות, איננו נכון מבחינה תיאורטית והוא ריאקציוני מבחינה פוליטית.... תיאור המתאם שבין מלחמה למדיניות הוא תקף לחלוטין גם לגבי שימוש באמלי"ח להשמדה המונית.

מה טוב היה אילו מדינות אסלאמיות בעלות נשק גרעיני לא היו מודעות לדוקטרינות הצבאיות הסובייטיות. בדומה לאסטרטגים הסובייטים, הם אינם עוסקים בתמונות-מראה. בהיותם חדורי אתוס הגייהאד הם נוטים עוד פחות לשקול מלחמה גרעינית כ"בלתי מתקבלת על הדעת" או כ"מלחמה שאי אפשר לנצח בה". ייתכן שהם מכירים את דבריו של קולונל א. סידורנקו (Sidorenko), מראשי האסטרטגים הסובייטים: "יש לצפות כי מכת-מנע גרעינית מקדימה תהיה תנאי מכריע להשגת עליונות (על האויב) ולתפיסת היוזמה ושמירתה."⁹ הסובייטים התייחסו לדוקטרינת ההרתעה ההדדית כאל "צפיזם בורגני" ואין כל סיבה לאמריקאים (ולישראלים) להאמין כי המולות האיסלאמיים מתייחסים באורח חיובי יותר אל הצהרות השלום של "השטן הגדול" או של "השטן הקטן".

לאמיתו של דבר, הישראלים כבר יודעים – לבטח טוב יותר מן האחרים, מלבד העיראקים – כי חסידי הגייהאד אינם משקפים "תמונת-מראה" מכבדי-הזכויות שלנו. מבחינתם, השימוש במתאבדים רוצחי-המונים עלול להיחשב לפריצת-דרך על אדמת ישראל, נגד ישראל. חסידי הגייהאד אינם זקוקים לאמלי"ח להשמדה המונית כדי לרצוח עשרות חפים מפשע במחוי-יד. לאור פיגועי ה-11 בספטמבר, מדוע עליהם להסתפק בעשרות נרצחים בלבד? יש להזכיר לחסידי השווינות המוסרית הדוגלים בתיאוריית "תמונת-המראה" כי גם שליטי העבר של הגולאג הסובייטי וגם השליטים האסלאמיים בהווה אינם מתייחסים לחיי-אדם באותה יראת-כבוד המאפיינת את יחסם של אישים כגון ג'ורג' פ. קינן (Kennan), הדיפלומט

A.A. Sidorenko, *The Offensive (A Soviet View)*, Moscow: 1970; (US Air Force trans.), p. 115

¹⁰ מצוטט בספר: M. Stan- ton Evans, *The Politics of Surrender*, New York: Devin-Admir Co., 1966, p. 44 במאמרו רב-ההשפעה "The Sources of Soviet Conduct" (מקורות ההתנהגות הסובייטית), קבע קינן את עקרונות "ההכלה" (containment). העיקרון החשוב ביותר צפה מראש את תי-אוריית "ההתכנסות" המשתמעת מן הדטאנט. אחרי כעשרים שנה קרא קינן, הנחשב ל"ריאלי-סטי", ליפעולה חדשה של אמונה באנושיות ובצלילות הדעת הקיימת בסופו של דבר בצד הש-ני, שם.

¹¹ ראה New York Times Magazine interview, May 7, 1978, pp. 43, 121-127

¹² ראה Samuel Huntington, "American Foreign Policy", *The Washington Quarterly*, 2.4, Autumn 1979, p. 36

13 הדבר נכון ביתר שאת לגבי ישראל, אשר בה קיימת שיטת שלטון של ממשלה רב-מפלגתית, שתוצאתה המצערת היא כי משך קיומה הממוצע של ממשלה אינו עולה על שנתיים.

14 George W. Bush, "Islam is Peace", Remarks of the President at the Islamic Center of Washington, DC, September 22, 2001, <www.whitehouse.gov/news/releases/200109>

15 George W. Bush, "Remarks by the President on Eid AlFitr", The Islamic Center of Washington, DC, December 2, 2002, <www.whitehouse.gov/infocus/ramadan/islam.html>

16 הערות של הנשיא ג'ורג' וו. בוש בהודעה לעיתונאים במהלך פגישה עם מזכ"ל האו"ם קופי אן, החדר הסגלגל, וושינגטון הבירה, 13 בנובמבר 2002, <www.whitehouse.gov/infocus/ramadan/islam.html>

17 "President George W. Bush Calls for New Palestinian Leadership", The Rose Garden, Washington, DC, June 24, 2002, <www.whitehouse.gov/infocus/ramadan/islam.html>

18 "Remarks by President George W. Bush to the Warsaw Conference on Combating Terrorism", Warsaw, Poland, November 6, 2001, <www.whitehouse.gov/infocus/ramadan/islam.html>

19 George W. Bush, "Address to a Joint Session of Congress and the American People", US Capitol, Washington, DC, September 20, 2001, <www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09>

20 David Cook, *Understanding Jihad*, Berkeley: University of Californian Press, 2005, pp. 2, 26, 43, 126

21 See *ibid.*, p. 137

מאחר שהאמריקאים חיים בחברה שוויונית אך תחרותית שבה הכל נמצא בתנועה מתמדת, חברה שאינה מייחסת מקום קבוע לאדם אלא דורשת מכל אחד להיות דברים רבים במקומות שונים במהלך חייו, האמריקאים מפתחים אופקים רחבים אך מחשבה נחפזת. הם מעוניינים "לדעת הרבה ומהר ככל האפשר במקום לדעת נושא כלשהו היטב." "חוסר תשומת לב הוא הפגם הגדול ביותר באופי הדמוקרטי" (11, 235). כך חוזה טוקוויל מראש את הקינה הידועה על הזיכרון הפוליטי הקצר של האמריקאים וטוען כי הם אינם מקדישים תשומת לב אמיתית לדברים. (נוסף על כך הם אינם מתייחסים ברצינות לעובדות בלתי נעימות – לכך נדרש יותר משכל ישר – מאחר ואלה עשויות להיות לנטל ולגבות מחיר העולה על יכולתה של החומרות המוסרית. שכל ישר, אשר "די בו כדי לכוון את מהלכה הרגיל של החברה", אינו מספיק כדי לכוון "יחסים עם אומות זרות." טוקוויל אומר:

...דמוקרטיה מתקשה להסדיר את פרטיה של משימה חשובה, לשמר תוכנית קבועה ולהוציאה לפועל למרות מכשולים חמורים. אין ביכולתה לכלכל את מעשיה הדורשים שמירה על סודיות או להתמקד בסבלנות לתוצאות פעולותיה (11, 243).

למרות ההמוגניזציה של האנושות באיזורים שונים בעולם, זרים נשארים זרים – על אף הכרזותיו המשתפכות של הנשיא ג'ורג' בוש אחרי ה-11 בספטמבר. לא ניתן להבין אנשים רק על ידי בחינה-עצמית ושכל ישר. מוסלמים חושבים בצורה שונה מן האמריקאים. אמונתם באל אחד אינה משפיעה עליהם לכבד זכויות-אדם, להוקיר שלום, או להיות פתוחים לרעיונות של חירות דמוקרטית ושוויון.

אחד עשר יום לאחר פיגועי ה-11.9, נאם בוש בפני מוסלמים שהתכנסו במרכז האסלאמי בווינגטון הבירה. "אמריקאים ומוסלמים כאחד, ידידים ואזרחים, אזרחים משלמי-מסים ומוסלמים במדינות [אחרות] הזדעזעו ולא היו מסוגלים להאמין למראות שראינו על מרקעי הטלוויזיה," הצהיר בוש והוסיף: "פרצופו של הטרור אינו אמונת האיסלאם האמיתית... זו אינה כוונת האיסלאם. איסלאם הוא שלום. טרוריסטים אלה אינם מייצגים שלום. הם מייצגים רשע ומלחמה."¹⁴

בדצמבר, שנה לאחר מכן, שיבח בוש את המוסלמים על "רוח הסובלנות" שלהם.¹⁵ חודש לפני כן תיאר את האיסלאם "כפי שמקיימים אותו רוב המוסלמים" כ"דת המתייחסת בכבוד לזולת."¹⁶ ביוני, באותה שנה, הוא הביע רגשות כאלה ברוח של תקווה-מותנית: "אם תוכל החירות לפרוח על אדמת הטרשים של הגדה המערבית ועזה, היא תהיה מקור-השראה למיליוני גברים ונשים בכל העולם אשר גם נפשם קצה בעוני ובדיכוי. יש לי תקווה עבור האנשים במדינות המוסלמיות. מחויבותכם למוסריות, ללימוד ולסובלנות, הובילה להישגים היסטוריים גדולים... וגם באלומות ובמהומה של המזרח התיכון, אמריקה מאמינה כי יש בכוחן של התקוות לשנות חיים ואומות."¹⁷ "אין אנו נלחמים באיסלאם, אנו נלחמים נגד הרשע."¹⁸ ולבסוף, "הטרוריסטים בוגדים באמונתם, הם מנסים, למעשה לחטוף את האיסלאם עצמו."¹⁹ אין זה המקום הראוי לחלוק על הפרשנות התיאולוגית

של מר בוש, אולם יש לציין כי פרופסור דייוויד קוק (Cook) מאוניברסיטת רייס (Rice), בספרו *Understanding Jihad*, משנת 2005, טוען כי ג'יהאד, המוגדר כ"לוחמה בעלת משמעות רוחנית", הוא עקרון תמציתי של האיסלאם, מוכח בעליל בקוראן ומופגן במהלך אלף וארבע מאות שנות היסטוריה איסלאמית.²⁰ אכן, קשה להעלות על הדעת מסורת המותאמת יותר לטרור.²¹ אמנם, הקוראן אינו חף מכל תמיכה באהבת-שלום. יתרה מזאת, ייאמר לזכותו של מדינאי שאינו חותר להעליב אלא לשכנע אוכלוסייה בת 1.3 מיליארד מוסלמים כי בעמקי לבבם הם ציבור שוחר-שלום אשר יעדיף שלא לפגוע בזדון באחרים או (בצורה משכנעת עוד יותר) לפגוע בעצמם. במילים אחרות, מר בוש אינו ג'ימי קרט.

אולם יש להביא בחשבון באופן מפורכח כי הפרשנויות הליברליות והנדיבות של מר בוש לגבי הדוקטרינה האיסלאמית לא נתקבלו בתרועות הידד בקרב האוכלוסיות שאליהן כוונו דבריו. רק לאחרונה, בתגובה לזוועות הג'יהאד בלונדון, החלו להישמע קולות איסלאמיים המתייגים בגלוי את הפעולות האלה כמנוגדות לאסלאם. לעתים קרובות מדי מסתיימות הכרזות כגון אלה בקיתון של רותחין כלפי "הכיבוש" הישראלי של "אדמה פלשתינית", כאילו ניתן להפוך איכשהו את ההכרה ברשעותו של הטרור להקדמה לנושא המלווה אותנו שנים רבות – "הישראלים אשמים."

מר בוש נמצא אפוא במה שאפשר לתאר כדילמה רטורית. נוכח אויב ידוע, מוזהה אך קשה לאיתור, הוא חייב לנסות ולבודד את אותו אויב, כך הוא מקווה, מהמון רב של מוסלמים אוהדים להלכה ולמעשה – כל זאת בלי לפגוע ברגישויות לשוויוניות של ציבור אוהדיו שלו, המורכב בחלקו ממוסלמים.

הנה כי-כן, דבריו של מר בוש גורמים לנו להביא בחשבון בעיה יסודית של מדינאות דמוקרטית. בעולם המודרני, כאשר עוסקים במדינות זרות, שומה על פוליטיקאים דמוקרטים לעסוק בשלוש קבוצות בתוך ארצם, מלבד בפוליטיקאים-עמיתים ובציבור הכללי. הקבוצה האחת – אנשי עסקים המשתתפים מתוך חומרות מוסרית יותר מאשר מתוך חמלה. הקבוצה השנייה – אינטלקטואלים (אקדמאים וביורוקרטים) השואפים להשתתף מתוך חמלה יותר מאשר מתוך חומרות מוסרית. הקבוצה השלישית – חיילים, אשר מהם מצפים להשתתף לא מתוך חומרות מוסרית ולא מתוך חמלה. כל אלה משקפים את הנוהגים המוסריים והאינטלקטואליים שמתאר טוקוויל.

■ איש העסקים

ראיון ל-US News and World Report, בתקופת נשיאותו של קרט, חשף מר ג'יי פול ליאט (Lyet), יו"ר תאגיד ספארי-ראנד (Sperry Rand Corp.), את ההנחות הפארא-מרקסיסטיות של הקפיטליסטים האמריקאים (הנחות שעליהן מבוסס המזרח התיכון החדש של שמעון פרס):

אינני פוליטיקאי. הנני רק איש עסקים המנסה להתפרנס – אתם עלולים אפוא לחשוב כי זהו שירות-עצמי – אולם אני סבור כי המסחר בונה

גשרים. אם תשוו את המצב עתה למצב שהיה בשנות ה-40 וה-50, בשיאה של המלחמה הקרה – המצב עתה הרבה יותר טוב. אינני תומך בשיטה הרוסית. אולם בסופו של דבר תהיה התכנסות – אם תרצו לקרוא לכך, דו-קיום בשלום. אני סבור כי ככל שאנשיהם יבינו את שיטתנו וכיצד היא פועלת כך ימתן הדבר את השקפותיהם. פשוט נראה כי קיימת חירות רבה יותר באומות הדוגלות בחירות כלכלית. הייתי רוצה להניח כי צמיחה כלכלית בברית המועצות [או בעולם המוסלמי של שמעון פרס] תוביל – ולו באיטיות – לקראת חירות רבה יותר לעם של אותה מדינה וכן לגישה נוחה יותר כלפי שלום העולם.”²²

בעודו מנסה להתפרנס, מדדה וצולע על שכרו בן שבע הספרות, היטיב מר ליאט להבחין כי המסחר בונה גשרים; הוא יכול היה להוסיף כי המסחר בונה גם את המשאיות שבהן השתמשו הסובייטים בפלישתם לאפגניסטן. המצב אכן טוב יותר מכפי שהיה בשנות ה-40 וה-50 – עבור מר ליאט, ולא דווקא עבור המתכננים הצבאיים שלנו, עבור האמריקאים בכלל ועבור העולם החופשי. שימו לב לחיזוי של הגידול ההדרגתי בהתמתנות, בליברליזציה ובאהבת השלום הסובייטית – בדיוק מה שאומר או מקווה עתה ממשל בוש לגבי נטיותיו של העולם המוסלמי כלפי הדמוקרטיה. לזכותו של מר בוש ייאמר שהוא לפחות מבין שההתקדמות אל הדמוקרטיה מחייבת שימוש בחוד החנית ולא בספר חשבוניות, אולם רבים ממבקריו בעולם העסקים – הלהוטים תמיד לרווחי הנפט – מעדיפים שלא לחשוב כמוהו.

איננו יכולים לטעון כי טוקוויל אינו מזהיר אותנו. הוא מבחין כי האנשים שמהם מורכב המעמד השליט כביכול באמריקה הם ברובם המכריע בניהם של אנשים אמידים ממוצא עני או מן המעמד הבינוני: "נולדו, אכן, כרמי המעלה אולם הוריהם היו עניים; הם גדלו בתוך תחושות ומושגים שמהם לא יכולים היו להיפטר בנקל..." (II, 258). תחושות ומושגים אלה הם מסחריים והם נשארים בעינים אפילו יידחו מנהגי המסחר ויוחלפו במנהגים אלגנטיים יותר ובטעמים מעודנים יותר.

המסחר מנוגד מטבעו לכל התשוקות האלימות; הוא אוהב להתאים עצמו לצורכי הזמן, מתענג על פשרה ונמנע במתכוון מהתגררות. הוא סבלני, חשדן, גמיש ולעולם אינו נזקק לאמצעים קיצוניים אלא אם הוא אנוס לכך על פי צורך ברור ביותר (II, 268).

טוקוויל חושב על מהפכה מבית – בלתי סבירה ככל שתהיה – אולם טענתו ישימה גם למדיניות חוץ. טוקוויל אינו חושש ממהפכה אלא מקפיאה על השמרים בדמוקרטיה, מהתפתחות של ציבור "המתמכר לאהבה פחדנית של הנאות השעה עד לאובדן ראייה של האינטרס העתידי שלו ושל צאצאיו ומעדיף לגלוש עם הזרם הקל של החיים במקום לעשות מאמץ חזק ופתאומי בשעת הצורך, כדי להשיג מטרה נשגבת יותר". (II, 277). האמריקאי הממוצע, איש העסקים הממוצע, טרם הגיע למצב של קהות חושים מוסרית כזו, אולם הגמגמה נמשכת.

מגמה זו כרוכה בראש ובראשונה בשקיעת הכבוד (שקיעה הבולטת מאוד בישראל הנמצאת בתהליך של אמריקניזציה, במובנה הלאו דווקא חיובי). טוקוויל משווה בין תחושת הכבוד שטופחה בקרב האצולה הפיאודלית לבין הכבוד הדמוקרטי. האצילים מכבדים אומץ-לב צבאי, נאמנות למנהיגים, גאווה הבאה על סיפוקה ביוזמות נרחבות וליברליות ומבוססת על רוחב-לב וגדלות-נפש. הדמוקרטים מוצאים תחליף לאומץ-לב צבאי במה שניתן לכנות אומץ-לב מסחרי או כלכלי המתבטא בסיכון ההון העצמי או באומץ ובכוח הסבל הנדרשים כדי לשאת בהפסד כספי. הם מוצאים בפטריוטיות תחליף לנאמנות למנהיגים ובמקום גאווה גדולה הם מסתפקים בגאווה צנועה יותר ובהישגים פחותים. הליברליות שלהם אינה מבוססת על רוחב-לב אלא על חמלה (במקרה הטוב) או על תועלתנות והם מכבדים "את כל הסגולות השקטות שמגמתן להעניק תנועה מתמדת לקהילה ולעודד עסקים..." (II, 248).

האמריקאי שר שיר הלל, מפאר ומשבח, רואה כשאיפה נאצלת את אשר אבות אבותינו [משמע, האירופים והאריסטוקרטים] בימי הביניים הכפישו כחמדנות ורדיפת בצע, בדיוק כפי שהוא מתייחס אל להט הכיבוש ורוח הלחימה שהובילו אותם אלי קרב כאילו היו טירוף ברברי ומטופש (שם).

אם אותו אמריקאי הינו איש עסקים בינלאומיים בן זמננו, מעייניו נתונים פחות לפטריוטיות ויותר לרצון להוכיח כי הוא רק מנסה להתפרנס וכי "יתוכחה בונה גשרים". תחושת הכבוד שלו הולכת ומתעמעמת בגלל שטטוש ההבדלים החברתיים בין האנשים שהביאו לעליית הכבוד האריסטוקרטי – בין אם הם נמנים עם בני "המעמד השליטי" ובין אם לאו. ■

(חלקה השני של המסה יראה אור בגיליון הבא של **נתיב**)

למדתי רבות את הקוראן. עזבתי את הלימוד מתוך הכרה כי בדרך כלל רק דתות מעטות בעולם הן כה קטלניות לבני-אדם כדתו של מוחמד... אני רואה בה צורה של ניוון ולא צורה של קידמה בהשוואה לעבודת האלילים עצמה.

אלקסיס דה טוקוויל

US News and World Re-²²
port, Dec. 18, 1978, p. 24